

МЯСТОТО НА ПРЕЗУМПТИВА В ИСТОРИОГРАФСКИ СЪЧИНЕНИЯ ОТ ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА ХХ В.¹

Красимира Алексова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

THE PLACE OF PRESUMPTIVE IN HISTORIOGRAPHIC WORKS OF THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

Krasimira Aleksova
St. Kliment Ohridski University of Sofia

The article presents an all-encompassing model of the paradigm of the Bulgarian presumptive and its semantics. It also examines the use of the presumptive in seven historiographic works dated from the first half of the 20th century. It is also important to mention that no forms considered not be presumptive were found in the studied historiographic works. Given that, I draw the conclusion that the Bulgarian presumptive is actually a specific feature of the style of the historiographic works of the examined time period. Presumptive is likely to appear in the contextual environment of renarrative and conclusive and does not often appear when the present historic tense is used.

Key words: presumptive, Bulgarian, epistemic modality, conclusive, renarrative, historiography, the first half of 20th century

1. Въведение

В настоящата работа се разглежда мястото на презумптивните глаголни форми в историографски текстове, публикувани в „Годишника на историко-филологическия факултет“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ от 1900 г. до 1944 г. Интересуваме се

---

¹ Публикацията е част от изпълнението на научната програма по проект „Изследване на наративни модели и граматически явления в исторически съчинения от периода 1900 – 1944 г. (върху материали, публикувани в Годишника на СУ. Историко-филологически факултет). Първи етап“, № 80-10-75 от 10.05.2022 г. Изказвам благодарност за финансовата подкрепа.

от типа на наративната система и от граматическите особености на дескриптивните микротекстове и на микротекстовете разсъждение, като се стремим да опишем мястото на презумптивните глаголни форми в тях.

Теоретична основа на изследванията ни за презумптивна в съвременния български език е виждането, че това е отделна и независима от наклонението и евиденциалността морфологична категория на българския глагол. Интересът ни към нея тръгва от едно емпирично проучване на всички срещания на *ще да* в Българския национален корпус. Оказа се, че от всички *ще да* появи една трета са презумптивни форми. При сравнение на периодите 1900 г. – 1950 г. и 1951 г. – 2015 г. презумптивните форми не са намалели в ексцерпцията, а напротив – леко са се увеличили (Алексова, Иванова 2018).

В българистичната литература са разнопосочни вижданията за граматическия статус на *ще да* формите. Някои автори въобще не ги отбелязват, а други смятат, че става въпрос за транспонирани или модални употреби на бъдеще време в полето на сегашното и на бъдеще предварително време в полето на перфекта (Андрейчин 1944: 244, 249, Маслов 1981: 259 – 260, Ницолова 2008: 330 – 331). Ив. Куцаров определя презумптивните форми като лексикален конклузивен модификатор, без да отделя внимание на граматическия им статус (Куцаров 1994: 201 – 205). Според В. Маровска това са глаголни форми, принадлежащи към системата от наклонения в съвременния български език (Маровска 2019). П. Пашов обединява конклузивните и презумптивните форми в една категория, която нарича предположителни глаголни форми, но не посочва статуса ѝ (Пашов 1999: 190 – 196). В настоящата работа споделяме виждането на Г. Герджиков, че предположителните глаголни форми са самостоятелна глаголна категория в съвременния български език (Герджиков 1984).

Даваме си сметка, че презумптивната семантика може да бъде граматикализирана по различен начин в отделни езици. От типологическото изследване на Ал. Айхенвалд става ясно, че понякога презумптивът е част от евиденциалната система (Aikhenvald 2004). В. А. Плунгян също сочи презумптивните форми като част от евиденциалността (Плунгян 2011). И. А. Мелчук също приема презумптивна за грамема в рамките на евиденциалността (Мелчук 2015).

За разлика от граматическия статус въпросът за семантиката на презумптивна не предизвиква дискусии. Значението на презумптивна може да се представи чрез формулата „Може би (навярно, вероятно) А притежава/не притежава признак В“, ако се отчете наличието и на

положителни, и на негативни презумптивни форми. Според Г. Герджиков с презумптива се изразява вероятно съждение – „вероятностните съждения изразяват предположения, възникващи на основата на непълнота на нашите знания (касае се за умозаклучения, при които изводът не следва строго логически от предпоставките, а само в определена степен се потвърждава от тях“ (Герджиков 1984: 130). И. Мелчук сочи, че с презумптива „говорещият предполага, че F^n има място [в действителността] (като се опира върху наличните си знания)“ (Мелчук 2015: 191). Поради близостта им и конкуренцията им с предположителните употреби на *трябва* Е. Търпоманова смята, че те представляват абдуктивно умозаклучение (Търпоманова 2018), като авторката се базира върху публикация на Декле и Генчева (Declès, Guentchéva 2001).

Смятаме, че предположителните глаголни форми принадлежат към епистемичната модалност. А тя може да се дефинира като ориентирана спрямо говорещия и обвързана с позицията му за истинността на пропозицията. В друга работа сочим, че презумптивът е част от логическата епистемичност, която заедно с натуралната епистемичност, включваща евиденциалността, са обхванати в една обща семантична област – епистемичността (Алексова 2017).

2. Форми на презумптива в съвременния български език

В Таблица 1 и Таблица 2 се предлага един разгърнат модел на българските презумптивни форми, базиращ се на собствени и на чужди изследвания. Оказва се, че в плана на миналото е значимо противопоставянето несвидетелски – свидетелски форми. Това не е учудващо, като се има предвид, че за цялата евиденциална система в актив и пасив е значима свидетелската или несвидетелската позиция на автора на актуалното изказване.

Таблица 1. Деятелни презумптивни форми в съвременния български език

Време	Презумптивни форми	
	Несвидетелски форми	Свидетелски форми
Сегашно	ще да четè	
Перфект	ще да е чел	
Аорист	ще да е чел	ще да чètе
Имперфект	ще да е четял	ще да четеше
Плусквамперфект	ще да е бил чел	ще да беше чел

**Таблица 2. Страдателни презумптивни форми
в съвременния български език**

Време	Презумптивни форми	
Сегашно и перфект	ще да е четен	
	Несвидетелски форми	Свидетелски форми
Имперфект, аорист, плусквамперфект	ще да е бил четен	ще да беше четен

Както се вижда от двете таблици, презумптивни форми съществуват само за наследходните времена. Причината за това е не само семантична, но и формална – те водят началото на граматикализацията си от транспозиция на бъдещето време в полето на сегашното време и на бъдеще предварително време в полето на перфекта. Разграничаването на презумптивните глаголни форми като парадигма, различна от бъдеще време и бъдеще предварително време в индикатив, проличава от задържането на частицата *да* и образуването на отрицателните форми с частицата *не*, а не с *няма* (както е в индикативните бъдещи времена), макар че могат да се открият днес и примери на отрицателни презумптиви, образувани с *няма*, напр.:

- (1) *Ако животните са умрели, това няма да е било тихо* (<https://www.crossroadbg.com/citati-bitka/>, посетен 9.05.2023).²
- (2) *Трябва да е много точен понеже патроните му ще свършат още на третата жертва... Ако е той няма да е бил сам*, коментира Стоян Димитров (<http://www.bradva.bg/en/node/135033#.ZFoMYM5B-xPY>, посетен 9.05.2023).

От двете таблици става ясно също така, че съвпадат формите на несвидетелския презумптивен перфект и презумптивния несвидетелски аорист, което е резултат от процесите на формообразуване. В страдателния залог съвпадат нерезултативните (неперфектните) и резултативните (перфектните) презумптивни форми, което се наблюдава и в пасивния индикатив. Аористът се присъединява към съвпадащите имперфект и плусквамперфект поради формообразователни причини, свързани със спомагателния глагол.

² Благодаря на рецензента „на сляпо“, който ме насочи към тези примери. В тях е запазен автентичният правопис – бе. К. А.

3. Употреби на презумптива в различни типове микротекстове на историографски текстове

Проучванията ни за употребите на презумптива в историографски текстове започнаха от анализите на трудове на Васил Златарски, в които бяха открити немалък брой предположителни глаголни форми. В „История на българската държава през средните векове. Том I. История на Първото българско царство. Част I. Епоха на хуно-българското надмощие (679 – 852)“ са употребени 77 презумптивни форми. Предполагаме, че В. Златарски е въздействал върху други автори на историографски трудове по отношение на употребите на презумптива. Това обаче би било възможно, ако презумптивът е бил активен в езиковата практика на български език.

Поинтересувахме се в какви видове наративни системи се употребява в историографски текстове презумптивът. Под *наративна система* тук разбираме темпорално-евиденциално-аспектуални глаголни форми, които предават последователни събития в текст, в който разказването значително доминира (вж. и Ласкова 2019). Тук привеждаме и едно по-широко разбиране за наративна система, представено от Кр. Чакърова – „система от съвместно употребявани, организирани от обща повествователна логика, глаголни времена. С едни от тях се изгражда основната линия на разказа, с помощта на други се изразяват отношения на едновременност с даден момент от развитието на случката (описва се обстановката, прави се характеристика на персонажа), а трети са се специализирали във вербализацията на предходни или следходни действия“ (Чакърова 2008: 147).

Върху наративните системи на български език има немалко изследвания, като в настоящата работа вземаме предвид типовете, предложени от Л. Ласкова: свидетелска, ренаративна, конклузивна, презентна и футурна (Ласкова 2019: 376). Изследваме какви наративни системи се откриват в историографски текстове до 1944 г. и търсим в тях употребата на презумптива. Това е основната задача на настоящата работа.

Една от представените в историографски текстове наративни системи е с основна евиденциална форма ренаратив, затова може да се нарече ренаративна. В нея презумптивните форми се използват успешно, за да се изрази предполагаемо действие в миналото, напр. в (1) е употребен несвидетелски презумптивен имперфект.

(1) *Слѣдъ избѣгването си въ вѣрме на погрома на въстаническата чета отъ 1841 г., той намѣрилъ³ прибѣжище въ Русия, отгдѣто дошълъ наново въ Браила нѣщо прѣди една година „по търговски работи“ (док. № 10). Въ сѣщностъ, още тогава **ще да е замислялъ** той новия си планъ (Стоян Романски, „Въстанически заговоръ на Васил Х. Вълков въ Браила прѣзъ 1843 година“).*

Пример (2) онагледява случаите, в които в микротекст описание презумптивът се употребява на фона на ренаративни глаголни форми. В (2) е използван презумптивен несвидетелски аорист.

(2) *По-сетне, наскоро след 663 г., той по неизвестни причини **ще да се е изселил** във владенията на лангобардския крал Гримуалда, който поселил българите му прѣснато в разни места на Беневентската област, а самия него, като го лишил от владетелските му права, назначил само за прост управител над тях (Васил Златарски, „История на българската държава през средните векове“).*

В текстове описание несвидетелският имперфект в презумптив може да се употреби на фона на преобладаващите конклузивни форми, напр. за имперфект в деятелен залог – вж. В (3) и (4) конклузивните форми са употребени, за да се представи собствената гледна точка за исторически събития, които са известни в дадена общност. Това е една от специфичните употреби на конклузива в българския език. Тя се дефинира от Р. Ницолова като неумозаклучителна и е описана както от Ницолова, така преди това и от Г. Герджиков (Герджиков 1977, Ницолова 2008). Интерес буди фактът, че две аористни причастия са употребени вместо необходимите имперфектни причастия в конклузивния имперфект (*се е служило* вм. *се е служело*, *се е учило* вм. *се е учело*).

(3) *Вънкашната организация на училищата **ще да е била** малко по-особена, отколкото въ Византия и на Западъ, гдето училищата сж били при самитѣ черкви и сж съставлявали една недѣлима частъ отъ тѣхъ. Понеже тука въ черквитѣ се е служило още на чуждѣ езикъ, а въ училищата се е учило на националенъ, то известна раздѣленостъ се е налагала, преди всичко въ учителския персоналъ, който не билъ сѣщиятъ (П. Нойков, „Погледъ върху развитието на българското образование до Паисия“).*

(4) *Както е известно, на такива лодки-еднодрѣвки са плавали по морето македонските славяни, особено ринхините, които невед-*

---

³ Презумптивните форми в примерите са в получер шрифт, конклузивните форми са подчертани с една черта, преизказните – с две черти, а индикативните са подчертани с пунктирана линия.

нъж са вземали участие в походите на аварите срещу Цариград и са произвеждали своите грабежи през VII в., [69] така че в присъствието на тия лодки-еднодръвки ще трябва да видим участието на македонските славяни, с които Артемий **ще да е влязъл** в споразумение още докато се е намирал в Солун (Васил Златарски, „История на българската държава през средните векове“).

В примери като (5) и (6) се съдържат доказателства, че презумптивните несвидетелски форми са се употребявали до 1944 г. успешно в историографски текстове, в които за представяне на известни на общността исторически събития се използват както конклузивни форми, така и преизказни форми. Става ясно, че се наблюдава конкуренция между преизказните и конклузивните форми при предаване на събития от миналото, на които говорещият не е присъствал, но които са относително широко известни в дадена общност. Конклузивните форми подчертават субективно предаденото общностно знание, докато ренаративите изтъкват, че става въпрос за препредадена чужда информация. Презумптивите се използват в такъв вид текстове, за да се подчертае ясно предположението, което прави пишещият.

(5) *Щомъ първобългаритъ сж преминали Дунава мирно, безъ военни действия, и со съгласието на самото византийско правителство, което е опредѣлило за мѣсто на заселването острова Певки, то следва да се заключи, че това **ще да е ставало** по време, когато империята е била въ положение да се нуждае отъ помощта на Испериховата дружина, а това **ще да е било** следъ 659. г., когато императоръ Констансъ II. билъ сключилъ миръ съ арабитъ и се готвѣлъ за голъмъ походъ въ Италия.* (Стефан Младенов, „Испериховиятъ воененъ станъ въ Южна Бесарабия“).

(6) *Авторът на тоя разказ е бил несъмнено някой доста начетен човек. На него са били известни татарските сказания за Саръ Салтък и за неговото пребиваване в земите отвѣд Черно море. Познато му било и възникналото по-късно сред татарските преселници в Добруджа поверие, което включвало в кръга на неговата дейност и тая земя. Поради това съвсем естествено е било да си зададе въпроса, кога и как тоя свят човек – по произход турчин от Мала Азия – е могъл да се яви в Добруджа. Предположението, че **ще да е дошъл** тук, след като тая област е била завоювана от османците (края на XIV в.), е било изключено: в такъв случай споменът за него у самите османци не би бил заличен (П. Мутафчиев, „Мнимото преселение на селджушки турци в Добруджа през XIII в. III. Легендите за Саръ Салтък“).*

В (5) и (6) се доказва, че презумптивът се употребява както в микротекстове описание, така и в микротекстове разсъждение.

Други примери подкрепят наблюдението, че в микротекста описание презумптивните форми (в (7) – аористен несвидетелски презумптив) могат да се срещат в обкръжение на конклузивни, ренаративни и индикативни форми – вж. (7).

(7) *Отъ края на 893. г. той ще да е замъстилъ своя доскорошенъ ржководитель Наума въ северо-източната – Преславската славяно-българска школа, като е поддържалъ найоживени връзки съ юго-западната – деволската. Въ 906. г. ние сръщаме Константина вече като епископъ, който по заповѣдь на Симеона превелъ въ Преславския мѣнастирь 4-тъ слова на еп. Атанасия Александрийски противъ арианитѣ. Кога е билъ възведенъ Константинъ въ епископски санъ, засега това остава неизвестно [...]* (Васил Златарски, „Национализация на българската държава и църква презъ ІХ вѣкъ“).

4. Обобщение

Проучванията на историографски текстове, публикувани през първата половина на ХХ в., показват, че презумптивните глаголни форми са най-активни в микротекстове описание и разсъждение. Отриват се и в наративни микротекстове, макар и по-рядко.

Най-активни в историографските текстове от описания период са имперфектните деятелни положителни несвидетелски форми. След тях следват аористните положителни несвидетелски форми в актив. Срещат се, макар и рядко, сегашни презумптиви и страдателни форми. Използват се само несвидетелски презумптивни форми на миналите времена, няма засвидетелствани свидетелски презумптиви, което е очаквано, тъй като в историографските текстове се представят минали събития, на които пишещият не е бил свидетел.

Анализът на историографските текстове говори, че презумптивът се използва в контекст както само с преизказни форми, така и само с конклузивни форми. Немалко са случаите, в които презумптивът се явява в микротекстове, в които се срещат както ренаративни, така и конклузивни форми – ренаративът в този случай подчертава несобствения характер на информацията, а конклузивът маркира собствено представяне на общоизвестна в дадена общност информация за събития, на които пишещият не е бил свидетел. В тези типове микротекстове презумптивът изразява собствено вероятно съждение за минало положение на нещата.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексова 2017:** Алексова, Кр. Дубитативът и семантичните карти на модалността и евиденциалността. [Aleksova, Kr. Dubitativat i semantichnite karti na modalnostta i evidentsialnostta.] // Търпоманова, Ек., Алексова, Кр. (ред.). *Надмощие и приспособяване. Сборник доклади от Международната научна конференция на Факултета по славянски филологии, 24 – 25 април 2017 г. Т. II. Езиковедски четения.* София: Факултет по славянски филологии, 2017, 297 – 306.
- Алексова, Иванова 2018:** Алексова, Кр., Иванова, Е. Ю. Следходност и предположение като граматикализирани значения на частицата *ще* в българския език. [Aleksova, Kr., Ivanova, E. Yu. Sledhodnost i predpolozhenie kato gramatikalizirani znacheniya na chastitsata *shite* v balgarskiya ezik.] // *XXIII Державинские чтения: современные и исторические проблемы болгаристики и славистики: материалы XLVII Международной филологической конференции, 19 – 28 марта 2018 г., Санкт-Петербургский государственный университет, Филологический факультет.* Санкт-Петербург: ВВМ, 2018.
- Андрейчин, Л.** *Основна българска граматика.* [Andreychin, L. *Osnovna balgarska gramatika.*] София: Хемус, 1944.
- Герджиков 1977:** Герджиков, Г. Една специфична глаголна категория в съвременния български език (Категорията „ангажираност на говорещия с изказването на действието“). [Gerdzhikov, G. Edna spetsifichna glagolna kategoriya v savremenniya balgarski ezik (Kategoriyata „angazhiranost na govoreshtiya s izkazvaneto na deystviето“).] // *Годишник на Софийския университет, Факултет по славянски филологии.* Т. 69, 2, 5 – 68.
- Герджиков, Г.** *Преизказването на глаголното действие в българския език.* [Gerdzhikov, G. *Preizkazvaneto na glagolното deystvie v balgarskiya ezik.*] София: Наука и изкуство, 1984.
- Куцаров, Ив.** *Едно екзотично наклонение на българския глагол.* [Kutsarov, Iv. *Edno ekzotichno naklonenie na balgarskiya glagol.*] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.
- Ласкова 2019:** Ласкова, Л. Българските наративни системи: елементи и отношения. [Laskova, L. *Balgarskите narativni sistemi: elementi i otnosheniya.*] // *Материали от Международната конференция „Българистични езиковедски четения“, 19 – 20 ноември 2018.* София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2019, 371 – 379.

- Маровска 2013:** Маровска, В. *Референция и рефериране в света на езика*. [Marovska, V. Referentsiya i referirane v sveta na ezika.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2013.
- Мелчук 2015:** Мелчук, И. *Курс по обща морфология. Том II. Част втора: Морфологични значения*. [Melchuk, I. Kurs po obshta morfologiya. Tom II. Chast vtora.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2015.
- Ницолова 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. [Nitsolova, R. Balgarska gramatika. Morfologiya.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.
- Пашов 1999:** Пашов, П. *Българска граматика*. [Pashov, P. Balgarska gramatika.] Пловдив: ИК „Хермес“, 1999.
- Плунгян 2011:** Плунгян, В. *Введение в грамматическую семантику: грамматические значение и грамматические системы языков мира*. [Plungyan, V. Vvedenie v grammaticheskuyu semantiku: grammaticheskie znacheniya i grammaticheskie sistemy yazykov mira.] Москва: РГГУ, 2011.
- Търпоманова 2017:** Търпоманова, Е. Лексикални, граматични и синтактични средства за изразяване на предположение в българския език. [Tarpomanova, Ek. Leksikalni, gramatichni i sintaktichni sredstva za izrazyavane na predpolozhenie v balgarskiya ezik.] // Търпоманова, Ек., Кр. Алексова, съст. *Надмощие и приспособяване. Сборник доклади от Международната научна конференция на Факултета по славянски филологии, 24 – 25 април 2017 г. Т. II. Езиковедски четения*. София: Факултет по славянски филологии, СУ „Св. Климент Охридски“, 2017, 51 – 58.
- Чакърва 2008:** Чакърва, К. Наративните преходи в романа „Антихрист“ на Емилиян Станев. [Chakarova, K. Narativnite prehodi v romana „Antihrist“ na Emiliyan Stanev.] – В: *Емилиян Станев и безкрайните ловни полета на литературата. Юбилеен сборник по повод 100 години от рождението на писателя*. Изследвания, Архив, Спомени. В. Търново, УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 147 – 159.
- Aikhenvald 2004:** Aikhenvald, A. *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Declès, Guentchéva 2001:** Declès, J.-P., Guentchéva Zl. «La notion d’abduction et le verbe *devoir* ‘épistémique’». // Dendale, P., J. van der Auwera, eds. *Cahiers Chronos 8. Les verbes modaux*. Amsterdam – Atlanta, GA: Rodopi, 2001, 103 – 122.